

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

שעור מורינו הרב יהודה גנס שליט"א שבת ויקה"פ ושבת ויקרא, ס"ט:

ברכת החמה

א] ביאור הענין בקצרה

פסק השו"ע (או"ח רכ"ט) "הרואה חמה בתקופתה והוא מכ"ח לכ"ח שנה, והתקופה בתחילת ליל ד', כשורואה אותה ביום ד' בבוקר אומר ברוך עושה [מעשה] בראשית". ומקור הדברים הוא מדברי הגמ' בברכות (דף נט:): "ת"ר הרואה חמה בתקופתה וכו' אומר ברוך עושה בראשית, ואימת הוי, אמר אביי כל כ"ח שנין והדר מחזור ונפלה תקופת ניסן בשבתאי באורתא דתלת נגהי ארבע".

בביאור הענין בקצרה, יש להקדים מש"כ הרמב"ם (פ"ט מהלכות קידוש החודש ה"ב), "תקופת ניסן היא השעה והחלק שתכנס בו השמש בראש מזל טלה". עוד יש להקדים מה שנאמר בגמ' עירובין נו. "אמר שמואל אין תקופת ניסן נופלת אלא בארבע רבעי היום, או בתחילת הלילה או בחצי היום או בחצי הלילה וכו', ואין בין תקופה לתקופה אלא תשעים ואחד יום ושבע שעות ומחצה". דהיינו ששנת החמה אורכה 365.25 ימים, והיא מתחלקת לארבע תקופות, תקופת ניסן תקופת תמוז תקופת תשרי ותקופת טבת וכמו שיתבאר להלן.

דהנה כל יום מסתובב כל היקום מסביב לעולם ממזרח כלפי מערב, ומאידך השמש מסתובבת בכל שנה סיבוב הפוך ממערב כלפי מזרח, כשם שהירח עושה סיבוב כזה בכל חודש, (כל הנ"ל הוא לפי הנראה לעינינו בלי להיכנס לנידון האם היקום מסתובב או העולם), וכבר המשילו הקדמונים (ע' בפירוש המיוחס לרמב"ם ר"ה) את הדבר לגלגל רחיים המסתובב במהירות לכיוון מסוים, ועליו נמלה המהלכת לאיטה לכיוון הנגדי, שכשתיים את סיבובה כבר הסתובבה הרבה פעמים לכיוון הנגדי.

והנה מסלולה של השמש (והלבנה) הוא במקום קבוע הנקרא גלגל המזלות, דהיינו שכל חלק 1/12 מגלגל זה מכונה בשם מזל, (ולמשל מזל טלה הינה קבוצת כוכבים שהשמש בחודש ניסן מהלכת "עיימם", שאם נמשוך קו ביניהם נקבל כעין טלה, וכן מזל שור בחודש אייר וכו'), ובכל חודש (מחדשי החמה), בתחילת החודש נכנסת השמש למזל מסוים ובסוף החודש עוברת ממנו למזל הבא וכן הלאה.

והנה כל ג' מזלות נקראים בשם "תקופה", ולכן כשנכנסת החמה למזל טלה מתחילה תקופת ניסן, וכשנכנסת למזל סרטן מתחילה תקופת תמוז וכו'.

ומכיון שבשנת א' לבריאה היתה תקופת ניסן בתחילת ליל ד', א"כ בשנת ב' חלה תקופת ניסן בליל ה' בחצות הלילה (שהלא כל שנה משנת החמה היא 365.25 ימים, ו364 מתחלקים ל7, נותרו יום ורבע שמתאחרת התקופה בכל שנה), ובשנת ג' ביום ו' בבוקר ובשנת ד' בשבת בחצות היום, ובשנת ה' בליל ב' בתחילת הלילה.

וא"כ להנ"ל כל 4 שנים יוצא שוב שתקופת ניסן נופלת בתחילת הלילה, (דמניסן של שנת א' עד ניסן של שנת ה' יש 4 שנים), וזה הוא הנקרא מחזור קטן. ומכיון שבכל מחזור קטן חלה התקופה 5 ימים מימי השבוע לאחר המחזור הקודם (שלאחר 4 פעמים שהתאחרת התקופה ביום ורבע, נמצא שנתאחרת ב5 ימים מימי השבוע), א"כ רק לאחר 7 מחזורים קטנים (דהיינו כ"ח שנה) יצא שתחול שוב התקופה בליל ד' (שאז התאחרת התקופה ב35 יום שהם 5 שבועות ונמצאת שוב ביום ד'), וזהו הנקרא מחזור גדול, ובסימונו של מחזור גדול תיקנו לנו חז"ל לברך את ברכת החמה.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

והתבאר מכל הנ"ל דאין הבדל במציאות בין התקופה שבכל שנה לתקופה שלאחר כלות כ"ח שנה, אלא שמכיון שבכל כ"ח שנה חלה התקופה בתחילת ליל ד' כאשר היה בבריאת העולם, בשנת א' לבריאה, לכן תיקנו חז"ל להודות ולשבח על הבריאה הנפלאה של השמש וכל היקום.

והנה בשנה זו ה' תשס"ט לבריאה מסתיים מחזור גדול ר"ו, ואף ש5769 אינו מתחלק ל28 זהו מכיון שמונים אנו מניסן של שנת א' עד ניסן ה' תשס"ט, ועברו רק 5768 שנים. (ויש שכתבו שטעם הדבר הוא משום שאין מונים את שנת המבול שלא שימשו בה המזלות, וכמדומה שזו טעות גמורה, וכמו שיתבאר עוד להלן אי"ה).

בן האם העולם נברא בניסן או בתשרי

יש לעיין, דלכאורה מה שתיקנו לברך ברכת החמה הוא רק לרבי יהושע הסובר דבניסן נברא העולם, שלשיתו בגמר מחזור גדול חוזר המצב כעין שהיה בבריאת העולם, אולם לר' אליעזר הסובר דבתשרי נברא העולם (וכדאיתא בר"ה י:), לכאורה אין מקום לברכה זו. ובר"ה (דף יב.) אמרו "חכמי ישראל מונין למבול כר' אליעזר ולתקופה כר' יהושע", ונחלקו הראשונים האם כוונת הגמ' היא דנקטינן לעיקר כר' אליעזר או דנקטינן לעיקר כר' יהושע, (ע' רש"י שם בד"ה חכמי ישראל ובתוס' שם דף ת. ד"ה לתקופות, ושם דף כז. ד"ה כמאן, ובר"ן שם דף ג. ד"ה בר"ה), וא"כ לסוברים דנקטינן לעיקר כר' אליעזר (ולכן אומרים בר"ה "זה היום תחילת מעשיך" ו"היום הרת עולם"), איך אנו מברכים את ברכת החמה. וביותר יש לתמוה, דהנה בביאור הגר"א (או"ח סימן לקפ"א ס"ק ח') כתב ע"פ הר"ן דיסוד המחלוקת בין בני אשכנז לבני ספרד ממתי משכימים לסליחות תלויה במחלוקת זו, דבני אשכנז נקטו לעיקר כר' אליעזר דבתשרי נברא העולם ולכן מתחילים להשכים ה' ימים קודם ר"ה (אלא שבשבת אין אומרים סליחות) שה' ימים קודם ר"ה הוא זמן בריאת העולם (שר"ה היה היום השישי שבו נברא האדם), ובני ספרד נקטו לעיקר כר' יהושע שבניסן נברא העולם, ומכיון שלשיתתם אין שום מעלה בה' ימים קודם ר"ה תיקנו לקום בתחילת אלול, יעושה. וא"כ לפי מש"כ הגר"א דבני אשכנז נקטו לעיקר כר"א שבתשרי נברא העולם, צ"ע איך נהגו לברך ברכת החמה בניסן.

עוד צ"ע, דהנה בביאור הגר"א (ח"מ סימן ס"ז בהשמטות בדפוס קניגסברג, ונדפס כיום בהוצאת מורשה להנחיל), ביאר בדעת התוס' והרא"ש שמנינו לבריאת העולם הינו משנת בריאת האדם (ולא כמש"כ הרמב"ם שמונים אנו את השנה של בריאת העולם קודם שנברא האדם כשנה שלימה), ומתבאר שם מדבריו דלרבי יהושע הסובר שבניסן נברא העולם אינו מניסן הקודם לתשרי דר"א (כמו שמתבאר אליבא דהרמב"ם), אלא מניסן שאח"כ, ומבואר בדבריו דהא דמונים לתקופה מתחילת ליל ד' להגר"א אינו שבפועל נתלו אז, אלא לר"א נתלו חצי שנה אח"כ ולרבי יהושע שנה אח"כ, אלא דלענין החשבון אנו מחשבים כאילו נתלו אז, יעושה בדברי הגר"א (שם ובאו"ח סימן תקפ"א סוף ס"ק ח'), וא"כ צ"ע דאם לכו"ע לא נתלתה החמה בתחילת ליל ד' בניסן, מדוע אנו מברכים את ברכת החמה בניסן.

עוד צ"ע, דבמפרש לרמב"ם (הלכות קידוש החודש פ"ט ה"ג) כתב, שדעת הרמב"ם כר' אליעזר שבתשרי נברא העולם, וכן כתב המהר"י קורקוס (הלכות שמיטה ויובל פ"י ה"ב), וצ"ע א"כ מדוע פסק בהלכות ברכות (פ"י הי"ח) לברך ברכת החמה בניסן, דהוא לכאורה כרבי יהושע, וכאשר תמה כן מאוד מהר"י פערלא.

עוד יש לעיין, דלפי מש"כ המפרש לרמב"ם (בהלכות קידוש החודש פ"י ה"א), דדברי שמואל בעירובין (דף נו.) ששנת החמה אורכה 365.25 ותחילתה בניסן בתחילת ליל ד', הם דוקא אליבא דר' אליעזר הסובר שבתשרי נברא העולם, יעושה הכרח הדברים, א"כ לדבריו צ"ע איך תיקנו את ברכת החמה בניסן ע"פ דברי שמואל בזמן שיסוד דבריו הם שבתשרי נברא העולם.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

עוד יש לעיין דברמב"ם (פ"ט ופ"י מהלכות קידוש החודש) הביא את תקופת רב אדא שהיא דלא כתקופת שמואל אלא קצרה מעט יותר, וכתב שם (בסוף פרק י') שהאמת היא כתקופת רב אדא, וצ"ע א"כ איך פסק בהלכות ברכות את דין ברכת החמה המבוסס על תקופת שמואל. וע' בשו"ת משאת בנימין (סימן ק"א) שכתב בזה שאף שהאמת היא כשיטת רב אדא, מ"מ כיון שלרב אדא לא יוצאת התקופה בתחילת הלילה כבזמן הבריאה עבדינן בזה כתקופת שמואל יעושה, וכבר תמה החת"ס (בתשובה נ"ו) מאוד על דבריו, דאם האמת היא לא כשמואל ואין תקופה כלל – על מה מברכינן.

עוד יש לעיין ממש"כ הרמב"ם (פ"י מקידוש החודש ה"ז), וז"ל: וחשבון שני תקופות אלו שביארנו דרכם, הכל בקירוב הוא ובמהלך השמש האמצעי לא במקומה האמיתי, אבל במקום השמש האמיתי תהיה תקופת ניסן בזמנים אלו בכמו שני ימים קודם שתי התקופות שיוצאין בחשבון זה, בין בחשבון מי שחשב רביע יום גמור (שמואל) בין למי שמחשב פחות מרביע יום (רב אדא), עכ"ל.

וא"כ כיון שתקופת ניסן האמיתי אינה בליל ד' לכו"ע, שוב קשה איך כתב הרמב"ם בהלכות ברכות לברך את ברכת החמה בניסן ביום ד', וצ"ע"ג.

והנראה בכל זה לפי מש"כ החזו"א (או"ח סימן קל"ח ס"ק ד'), וז"ל: במה שהקשו על תקופת שמואל שאינה בדקדוק, י"ל דמצינו כעין זה בריבוע יותר על העיגול ובאלכסונא תרי חומשא, דזהו בכלל השיעורין ונתנה ההלכה לחשוב בקירוב, שלא נתנו המצוות אלא לצרף הבריות ולדקדק בצואותיו יתברך לקבלת מלכותו יתברך וגם לקיום חכמת התורה הכלולה בכל דינה המצוה ולסוד הפנימיות, ולכל הני אינו מפסיד אם הקביעות של גבולי הצמצום יהיה בקירוב כדי שיוכלו לקיים מצוות המעשיות אף חלושי הדעת, עכ"ל. (וע"ש שהביא שכן כתב המפרש לרמב"ם, שתקופת שמואל בפרהסיא ושל ר"א בצינעא, וכן הביאו שכבר כתב כן ראב"ע בספר סוד העיבור, והתשב"ץ בשו"ת ח"א סימן ק"א, אמנם יש לעיין מלשון הרמב"ם בהלכות קידוש החודש פ"ט ה"א ופ"י ה"ז-ז, ועיין).

ולפי דברי החזו"א נראה דחז"ל תיקנו לשבח על בריאת החמה והמזלות וכו' בכל סיום מחזור גדול, ואין נפ"מ אם בתשרי נברא העולם או בניסן או אם זו התקופה האמיתית או הממוצעת, דמ"מ מכיון שלכו"ע מחשבים את התקופה מליל ד' וכל כ"ח שנה מסתיים מחזור גדול הרי זה זמן מתאים להודות להלל ולשבח על מעשה בראשית. [ויתירה מזו מצינו בערוך דס"ל לחד פירוש שכל שהתכסתה השמש בעבים ג' ימים, כשמתגלית אח"כ מברכים מעשה בראשית, ועוד מצינו את שיטת רס"ג דבתקופת תמוז כשהשמש בגבורתה מברכים עושה מעשה בראשית וכן שיטת ר"ח, (ע' עינים למשפט ברכות נט:), והכי נמי לדידן בכל סיום מחזור גדול. שוב ראיתי שככל זה כתב כבר בשו"ת אור לציון ח"ג פ"ד].

ג] האם לברך קודם שחרית או אחריה

כתב בספר מנהגי המהרי"ל (ליקוטים ס"ט), וז"ל: מחזור הגדול התחיל פעם קפ"א לפ"ק, ותהי תקופת ניסן ליל ד' כ"ג בו, אז ציוה מהר"י סג"ל לשמש העיר להכריז בבית הכנסת בערב קודם לכן, שלמחר ביום יזהר כל אדם כשרואה הנץ החמה אז יברך ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם עושה מעשה בראשית, עכ"ל. הרי דדעת המהרי"ל לברך ביחידות עם הנץ. ואילו בשו"ת משאת בנימין (סימן ק"א) כתב שנוהגים שבשחרית כשיוצאים מבית הכנסת מתאספים הקהל יחד ומברכים עושה מעשה בראשית, וכן כתב החת"ס (שו"ת או"ח סימן נ"ו).

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

והחיד"א בספר מחזיק ברכה ביאר שנחלקו האם דין "זריזין מקדימים למצוות" קודם ל"ברוב עם הדרת מלך" או להיפך, דלמהרי"ל עדיפה מעלת זריזין ואילו למשאת בנימין והחת"ס מעלת ברוב עם עדיפה, יעו"ש.

ותמה המחזיק ברכה על שיטת המשאת בנימין והחת"ס מדברי הגמ' בר"ה (דף לב:): דתיקנו לומר הלל עם שחרית משום זריזין מקדימים אף שבמוסף היו רוב עם יותר משחרית, (משא"כ תקיעת שופר נתקנה עם מוסף מפני גזירת המלכות), הרי דמעלת זריזין קודמת למעלת ברוב עם.

והנה לדברי המחזיק ברכה מצינו כאן מחלוקת יסודית בכל מצוות התורה, האם להעדיף את מעלת זריזין או את מעלת ברוב עם, (ונפ"מ למשל בשאלה מצויה האם להקדים ברית מילה מיד בבוקר עם מעט אנשים או לאחרה ולעשות ברוב עם).

אמנם לכאורה יש לפרש דמטעם אחר כתבו המשאת בנימין והחת"ס לאחר את ברכת החמה לאחר תפילת שחרית, דהלא קי"ל דתדיר ושאינו תדיר קודם, וקריאת שמע ושחרית הלא תדירים הרבה מברכת החמה.

ואדרבה צ"ע בשיטת המהרי"ל, איך הורה לברך ברכת החמה קודם שחרית ולא חש לדין תדיר. ובמקום אחר כתבתי (ירושתינו ח"ג עמוד פ"א) ליישב את דברי המשאת בנימין (בסימן תפ"ט) שכתב בשם המג"א שמותר לספור ספירת העומר קודם ערבית, וכן כתב שמותר ליטול הלולב בנץ קודם שחרית ולא חש לדין תדיר (וכמו שתמה עליו באג"מ), דס"ל דדין תדיר אינו אלא כשבא האדם לעשות את ב' המצוות, אבל באופן שאין דעת האדם להתפלל עכשיו שוב אין כאן דין תדיר, דאינו אלא דין קדימה בעשיית ב' מצוות, ע"ש.

ולפ"ז יתכן שלא נחלקו המהרי"ל והמשאת בנימין כלל, דהמהרי"ל דיבר באופן שיש עוד זמן לתפילת שחרית (היינו במקום שנהגו להתפלל אחרי הנץ), והמשאת בנימין דיבר באופן שהתפללו שחרית עם בוקר.

עוד יתכן בשיטת המהרי"ל דהנה הלא זמן התקופה הוא בתחילת הלילה, אלא שאין מברכים עד זריחת השמש למחרת, (דהשבח הוא עם ראיית השמש בחידוש תקופתה), וא"כ יתכן שס"ל שעיקר הזמן הוא בנץ כדי להסמיך את הברכה במידת האפשר לתקופה, (וכעין מה שכתב המג"א דלאחר ג' שעות אי אפשר לברך דכבר זזה השמש למקום אחר), ומכיון שעיקר מצוותה עם הנץ שוב ליכא לדין תדיר.

ובעיקר מה שהוכיח המחזיק ברכה מדברי הגמ' בר"ה דדין זריזין דוחה את מעלת ברוב עם, יש להעיר דבביאור הלכה (סימן תכ"ו סעיף ב' ד"ה אלא) כתב בשם האשל אברהם דב' הלכות נאמרו בדין "ברוב עם": א) לא לעשות המצוה ביחידות אלא ברוב עם דהיינו בעשרה או בשלשה. ב) הידור בדין "ברוב עם" שככל שיש יותר אנשים בקיום המצוה עדיף טפי. וכתב שם בשם הא"א דהדין הראשון דוחה את מעלת זריזין, ועדיף להמתין עם המצוה ולא לעשות ביחידות, אולם לגבי הדין השני מעלת זריזין עדיפה.

ולפי דבריו לא קשה כלל מדברי הגמ' בר"ה על דברי המשאת בנימין והחת"ס, דבגמ' שם אין הנידון לענין לעשות המצוה ביחידות אלא על מעלת "ברוב עם", אולם לענין לעשות המצוה ביחידות – אדרבה יש להמתין אף שיתבטל דין זריזין מקדימים למצוות.

דן דיני נשים בברכת החמה

בשו"ת חת"ס (או"ח סימן נ"ו) תמה מדוע לא נהגו הנשים לברך את ברכת החמה, (שהטעם שכתב המג"א בסימן תכ"ו לענין ברכת הלבנה, שאינם מברכות משום שהם גרמו למיעוט הלבנה, לא שייך כאן), וכתב דמ"מ מה דנהוג נהוג (היינו שאנשים יברכו), ומה דלא נהוג לא נהוג, והבו דלא להוסיף עלה.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

ויש לעיין מה הוקשה לחת"ס מדוע אינן מברכות, הלא לכאורה כיון שזמנה מכ"ח שנה לכ"ח שנה הוי מצות עשה שהזמן גרמא שהנשים פטורות ממנה. ומשא הוקשה לו דמ"מ מאי שנה ממה שנהגו בני אשכנז שנשים מברכות אף על מצות עשה שהזמן גרמא, (או דס"ל כשיטות שאין זו מצות עשה שהזמן גרמא, וכדלהלן).

ועל כל פנים למדנו מדברי החת"ס, שהמנהג היה פשוט שאין נשים מברכות את ברכת החמה. וכן נראה קצת מעדותו של רבי יוזפא שמש (מנהגים דק"ק וורמיישא סימן רס"ט) על ברכת החמה בתחילת מחזור קצ"ג (לפני 392) שבאו כל הקהל מבלעדי הנשים והילדים, ומשמע שלא ברכו כלל.

ובשו"ת כתב סופר סימן ל"ד נתן טעם למנהג לפי מש"כ הרמ"א (או"ח סימן רצ"ו) שמכיון שיש ספק אם נשים חייבות בהבדלה, לכן לא יבדילו אלא ישמעו מן האנשים, וביאר שם המג"א (בדעת הרמ"א) שאף שנהוג שנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא, היינו במצוות שיש בהם עשייה. וביאר הכתב סופר בטעם הדבר, שבמצוה שיש בה קיום מצוה מבלעדי הברכה, לאחר שמקיימת מצוה (אף שאינה מחוייבת) שוב יכולה לברך ולשבח על המצוה, משא"כ במקום שאין המצוה אלא הברכה, אם תברך בלא שמחוייבת הוי ברכה לבטלה. [אמנם המג"א (שם ס"ק י"א ובסימן תכ"ו) נקט לעיקר כדעת הב"ח, שנשים רשאות להבדיל וכן לברך כל ברכה אף שהזמן גרמא, ואדרבה הבדלה וכדומה קיל טפי, מכיון שאינם אומרות וצווננו, וכן נקט המשנה ברורה (שם ס"ק ל"ה)].

[וע"ע שו"ת שואל ומשיב (מהדורה תניינא ח"ד סימן קס"ח) שכתב טעם מיוחד מדוע לא נהגו נשים לברך ברכת החמה, דמצינו שנשים עבדו לשמש, וחוששים שיגידו ח"ו שיש לה השפעה עצמית, יעו"ש].

אולם בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון, כ"ו) כתב, שנשים חייבות לברך ברכת החמה ולא מיקרי מצות עשה שהזמן גרמא, דאין הזמן גורם אלא מצב החמה גורם, ואין זה אלא בזמן זה, וכתב דלא דמי לברכת הלבנה שכתבו האחרונים דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, דשם אחר חצי החודש אין מברכים אף החמה במילואה. ועוד שחיוב ברכת עושה מעשה בראשית הינו חיוב שכולל ברכה על ימים וכו', וברכת החמה הינה אחת מפרטיו, וחיוב זה אינו תלוי בזמן, יעו"ש.

והנה מש"כ המהרי"ל דיסקין זצ"ל בטעם הראשון דאין הזמן גורם אלא מצב החמה צריך ביאור, דהלא התקופה הינה שווה בכל שנה, והמיוחד בשנה זו הוא שהתקופה הינה בליל ד', וא"כ מדוע לא מיקרי "הזמן גרמא", וכנראה סברתו היא דמ"מ הברכה היא משום סיום מחזור, וזמן סיום המחזור הוא בתחילת ליל ד', ומכיון שהמחזור קובע – לא מיקרי הזמן גרמא. [וכיוצא בזה כתב בטורי אבן דביכורים לא מיקרי הזמן גורם אלא מצב האסיף והשמחה בזמן זה גורמים, ובדומה לזה ביארו האחרונים את דברי הרמב"ן (סוף פ"ק דקידושין), דספירת העומר לא הוי מצות עשה שהזמן גרמא, דכיון דס"ל שבזמן שאין עומר אין סופרים, הרי שאין זו מצוה שהזמן גרמא אלא העומר גרם לה].

אולם מש"כ לחלק בין ברכת החמה לברכת הלבנה צע"ג, דגם בברכת הלבנה מה שאין מברכים בסוף החודש הוא משום שאין הלבנה בחידושה, ומאי שנא ברכת החמה מברכת הלבנה, וכבר תמה כן בשו"ת מנחת יצחק (ח"א סימן ל"ד).

ובמש"כ המהרי"ל דיסקין בטעמו השני, דלא הוי מצות עשה שהזמן גרמא כיון דהוי פרט מהחיוב הכללי של ברכת עושה מעשה בראשית, ונחלק עם הכתב סופר שכתב דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, לכאורה לכשנידוק מצינו שנחלקו האם ברכת הימים ההרים וכו' הוי כל אחד מחייב בפני עצמו, או דהוי חיוב אחד עם פרטים שונים, דלכתב סופר הוי הרבה חיובים שונים, ולמהרי"ל דיסקין הוי חיוב אחד עם פרטים שונים.

והנה בהגהות הגרע"א (שו"ע או"ח סימן ר"ט ס"ק ט') הביא בשם ספר אורים גדולים שהסתפק בב' שחייבים הגומל מחמת ב' סבות (כגון שזה בא מן המדבר וזה היה חולה ונתרפא), האם יוצא זה בברכת זה יעו"ש, ולכאורה כעין זה יש להסתפק במברך עושה מעשה בראשית על היס

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

וחבירו חייב לברך על ברק וכדו', האם יוצאים זה בברכת זה. ולפי מה שנתבאר לעיל לכאורה באנו בזה למחלוקת בין הכתב סופר למהרי"ל דיסקין.

ובשעתו בתפרסם שבשנת תשמ"א הסתפק מרן הקהילות יעקב זצ"ל האם להקדים את ברכת החמה לפני ברכת האילנות או להיפך, (דברכת האילנות תדירה כל שנה, ומאיך ברכת "עושה מעשה בראשית" תדירה יותר מברכת האילנות), ולאמור באנו בזה למחלוקת הנ"ל. והנה התפרסם דבנו להבחל"ח הגר"ח שליטא הוכיח שיש להקדים את ברכת עושה מעשה בראשית לברכת האילנות, ממה שמצינו בגמ' (סוכה נו). דברכת שהחיינו (בליל א' דסוכות) חשיבא תדירא טפי מברכת לישיב בסוכה, ואף דזמן דסוכות הרי אינו אלא פעם בשנה, על כרחך דשם ברכת הזמן חדא היא והכי נמי "עושה מעשה בראשית" חד הוא. (ולהנ"ל הוא קושיא גדולה על דברי הכתב סופר, וראיתי מי שתירץ לפי מש"כ רש"י שם וז"ל "זמן תדיר – שנוהג בכל הרגלים", ולא כתב דזמן כולל אף הודאות על פרי חדש כלים חדשים וכדו', וא"כ לא מצינו אלא דשם זמן ברגלים חד, וא"כ יש לחלק בין שם זמן דרגלים דהוי חיוב אחד לבין שם "עושה מעשה בראשית" בימים הרים ברקים וחמה וכו', ועיין).

יעיין גם במשנה ברורה (סימן תקפ"א ס"ק ב'), שכתב לענין אמירת לדוד ה' אורי וישעי (במקומות שנהגו לאמרו), דיש להקדים לו את אמירת ברכי נפשי בראש חודש, ובפשטות היינו משום שיר של יום חשיב תדיר טפי, ואף דלדוד ה' אורי וישעי הוי תדיר טפי טובא מברכי נפשי, (דברכי נפשי נאמר בשיר של יום כ"א פעמים בשנה, ולדוד ה' אורי וישעי כ"ח פעמים), מ"מ שם שיר של יום חד הוא, ומצינו בדבריו כעין שיטת המהרי"ל דיסקין הנ"ל, ועיין.

לסיכום: המנהג הקדום היה שאין נשים מברכות ברכת החמה, וכמש"כ החת"ס ושאר אחרונים, ובירושלים נהגו ע"פ המהרי"ל דיסקין שנשים יברכו, וכמש"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סימן לד'). (ומפוסקי זמננו גם כתבו בזה לכאן ולכאן, ולכאורה שייך כאן הכלל ד"דעביד כמר עביד, ודעביד כמר עביד).

ה] ברכת האילנות וברכת החמה, איזו ברכה קודמת לחברתה

בעיקר הנידון הנ"ל, האם להקדים את ברכת האילנות או את ברכת החמה, לענ"ד צ"ע בזה דהלא פשוט דבין בברכת האילנות ובין בברכת החמה אין חובה לאדם ללכת לראותם כדי להתחייב לברך, אלא אם רואה חייב לברך, וא"כ הרואה את החמה והתחייב לברך ברכת החמה פשיטא שאין לו ללכת למקום שבו יש אילנות כדי להתחייב בברכת האילנות מאחר שכבר חל עליו החיוב לברך את ברכת החמה, והחיוב לברך את ברכת האילנות עדיין לא חל עליו כלל. והנה דנו האחרונים האם צריך לראות את החמה עצמה כדי לברך, או די לראות את אור החמה, דדעת הפנים מאירות ועוד אחרונים דאף ביום המעונן יש לברך, והרבה אחרונים נחלקו עליו, (יעיין בחת"ס ובכת"ס שם ובשערי תשובה סימן רכ"ט), ועל כל פנים לסוברים שאין צריך לראות את החמה א"כ כל הנמצא באור היום התחייב בברכת החמה, וא"כ מהיכי תיתי שיוכל להכניס עצמו לחיוב ברכת האילנות להקדים את ברכת האילנות, ועיין.

ו] בדעת המגן אברהם והלבוש שזמן הברכה עד ג' שעות

במגן אברהם (סימן רכ"ט ס"ק ה') ד"אם לא בירך ברכת החמה עד אחר ג' שעות שוב לא יברך שכבר עברה ממקום זה". ויש לעיין איך מונים את השעות האלו, האם מעלות השחר עד צאת הכוכבים או מגן החמה עד השקיעה.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

ולכאורה היה נראה דהדבר שנוי במה שנחלקו הפוסקים לגבי שאר שעות היום האם מונים מעלות החמה עד צאת הכוכבים או מהנץ עד השקיעה. אולם יותר נראה שמכיון שג' שעות אין לו מקור מדברי הגמ' והראשונים אלא דהמגן אברהם קבע כן משום דלאחר מכן "כבר עברה ממקום זה", והמגן אברהם הלא שיטתו (בסימן נ"ח) דמונים מעלות השחר, אם כן ודאי שכוונתו על ג' שעות אלו, ואף החולקים עליו בעלמא יודו כאן.

אולם במשנה ברורה שם הביא את שיטה זו בשם הלבוש והמגן אברהם, והנה הלבוש דעתו בסימן נ"ח שמונים את שעות היום מהנץ עד השקיעה, ולכאורה זו גם דעתו כאן, וא"כ שיטת הלבוש והמגן אברהם הם ב' שיטות חלוקות, וצ"ע איך הביאם המשנה ברורה כאותה שיטה. וביותר מזה קשה דשיטת המג"א דלכתחילה יש לברך מיד בבוקר, ורק בדיעבד אפשר לברך עד ג' שעות, ומאידך שיטת הלבוש היא שיש לברך בדוקא בסוף ג' שעות, (ובטעם הדבר כתב שהמאורות ניתלו אז, ועיין במלבושי יו"ט שתמה על הלבוש וז"ל "לא ידעתי זו מנין לו"), וא"כ שיטת הלבוש ושיטת המגן אברהם ב' שיטות חלוקות לגמרי, וא"כ איך הביאם המשנה ברורה כאותה שיטה, וצ"ע ג.